

Одночасно дослідник визначає умови, за яких ця аристократія дійсно може бути елітою суспільства. До них він відносить: "1. хотіти правити, організувати та задля цього уміти жертвувати і ризикувати своїм життям, 2. мусить володіти технічними засобами війни та оборони: державою, зброєю та армією, і 3. мусить володіти технічними засобами економічної продукції: землею, фабриками та машинами" [1, с. 138].

Елітаризм Липинського ґрунтується на трьох вихідних посланнях: 1) тезі про початкову нерівність людей; 2) розумінні структурованості суспільних одиниць, колективів на елементи пасивні (статичні) та активні (динамічні), що перебувають у співвідношенні "більшість – меншість" відповідно; 3) визнанні того, що активна меншість черпає свою активність і силу зі свого внутрішнього державного потенціалу, і що поведінка решти членів суспільства залежить від цієї внутрішньої сили [6, с. 15]. Еліта чи аристократія, провідна верства, в розумінні Липинського – творча меншість, активна суспільна верства, єдина здатна до конструктивної державотворчої діяльності.

Щодо суспільно-політичного устрою, Липинський обґрунтовує концепцію української монархічної держави на базі дідичного гетьманату, спираючись на ідеологію українського консерватизму: "Без української Монархії – в формі дідичного, а не виборного Гетьманства – не може повернути до Української Нації політично-чесна, державно-творча частина помосковлених і спольщених дворянських верхів хліборобського класу; не може бути об'єднаний авторитетом цієї нової селянської аристократії український хліборобський клас. Значить: тільки при гетьмансько-монархічній формі українського державного ладу український клас хліборобський зможе об'єднатись, зорганізуватись і придбати ту внутрішню силу, без якої не може бути об'єднана Українська нація і не може бути збудована Українська Держава" [1, с. 80].

Вбачаючи в Гетьманаті з династичною формою правління ідеал української держави, Липинський вважав основним принципом її організації "клясократію", тобто розуміння кожним класом свого місця й призначення за наявності провідного класу (еліти), що міцно спирається на авторитет всіх класів почуттям спільно-

сті. Це має бути такий лад, який спиратиметься на співробітництво всіх класів, рівновагу між прогресом і консерватизмом, обмеження Верховної Гетьманської влади законом, який стоїть над Гетьманом так само, як над всіма. Ця держава може бути побудованою лише тими, хто осів серед українського громадянина, хто органічно з нього виростає, хто має в ньому опору серед найближчих у своєму класі [9, с. 172].

Зрозуміло, що далеко не всім зручні і близькі теоретичні висновки В'ячеслава Липинського щодо проблем теорії і практики українського державотворення. Разом з тим, основну ідею його творчості складає теза про неминучість і обов'язковість існування міцної Української держави, як головної умови збереження нації. Багато положень його концепції викликають дискусію і прагнення до пошуку істини. Це є закономірним наслідком і звичайним явищем для всіх непересічних теорій, у яких зазначені проблеми досліджуються не в межах популярних і кон'юнктурних рамок, а в контексті оригінальної авторської концепції.

1. Липинський В. Листи до братів-хліборобів. Повне зібрання творів, архів, студії. Т.6. Кн. 1. – К.; Філадельфія, 1995. 2. Липинський В. Історично-політологічна спадщина і сучасна Україна. Студії. Т.1. – К.; Філадельфія, 1994. 3. Липинський В. Україна на переломі. 1957-19659. Замітки до історії українського державного будівництва, в XVII-ім столітті. Розділ 3 // Український історичний журнал. – 1992. – № 3. 4. Гелій С. Богдан Хмельницький як творець української державності в історичних працях В'ячеслава Липинського // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Збірник наукових праць. – Ч. 3 – 4. – Львів, 1997. 5. Енциклопедія Українознавства. Словникова частина. Т.4. – Львів, 1994. 6. Консерватизм і державотворення в Центрально-Східній Європі // Ювілейний збірник матеріалів третіх, четвертих і п'ятих читань пам'яті В'ячеслава Липинського. – Луцьк; Люблін, 1997. 7. Масненко В. Історичні концепції М. Грушевського та В. Липинського. Методологічний і суспільно-політичний виміри української історичної думки 1920-х років. – Київ; Черкаси, 2000. 8. Осташко Т. Меморіал В'ячеслава Липинського до українського інформаційного комітету // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. Вип. V. – К., 2002. 9. Огородник І., Русин М. Українська філософія в іменах. – К., 1997. 10. Пеленський Я. В'ячеслав Липинський – засновник державницької школи в українській історіографії // Український історичний журнал. – 1992. – № 3. 11. Проценко О., Чепиного В. Умова і легенда (Переяславська угода 1654 р. в історіографічній спадщині В. Липинського) // Пам'ять століть. – 1997. – № 5. 12. Смолий В.А. Ричка В.М. В'ячеслав Липинський та його праця "Україна на переломі. 1657–1659" // Український історичний журнал. – 1992. – № 3. 13. Українська державність у XX столітті: історико-політологічний аналіз / О. Дергачов (Кер. авт. колективу). – К., 1996.

Надійшла до редколегії 29.08.07

Н. Авер'янова, канд. філос. наук

УКРАЇНЬКА НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ В ТВОРЧОСТІ В'ЯЧЕСЛАВА ЛИПІНСЬКОГО ТА ЇЇ РОЛЬ В СУЧАСНОМУ ДЕРЖАВОТВОРЕННІ

Окреслено місце національної ідеї в творчості В'ячеслава Липинського та показана її роль в сучасному державотворенні.

In the article it is shown the role of national idea in the creation of Viacheslav Lypyn'sky and its influence on the modern states building.

Питання української національної ідеї стоїть невіддільно від проблем державотворення та націєтворення, а у сучасних умовах набуває додаткової ваги. У цьому сенсі, не дивлячись на відстань у часі, знаменно звучать слова В. Липинського, "...тільки коли існує об'єднуюча спільна ідея української національної незалежності, можемо говорити про існування української нації" [4, с. 4].

Різні аспекти національної ідеї розглядалися в працях М. Грушевського, М. Міхновського, Д. Донцова. Такий підхід прокладає місток до сучасного бачення української національної ідеї (О. Забужко, І. Кресіна, М. Розумний тощо).

В. Липинський розглядає національну ідею як чинник консолідації та розвитку української нації. Для нього національна ідея – це ідея побудови держави і саме

тому вона є об'єднуючим чинником у суспільстві, а державотворення є стрижнем формування модерної нації. Соціальна і національна консолідація мають будуватися на ґрунті територіального та громадянського патріотизму, таким чином, за В. Липинським, територіальний патріотизм і визначає зміст української національної ідеї. Нація "мусить сотворити свою державу, свою одну національну державну ідею таку, яку в формі національно-державної незалежності мають Москалі, Поляки, Чехи, Угри, некажучи вже про всі інші великі культурні нації, – й одну національну культуру таку, що об'єднує кожну націю на цілیم світі в одно тіло" [4, с. 43–44]. При цьому, на думку В. Липинського, в основі національної ідеї лежить "український національний громадський інстинкт" і "любов до матері-України" [4, с. 62].

Тільки тоді, коли ця ідея стане "свідомою ідеєю, ідеєю зрозумілою і дорогою для наших мас так само, як розуміють і кохають свою національну ідею інші великі розвинені європейські нації" [4, с. 85], українці стануть модерною європейською нацією.

Нація гарантує права і свободу кожної людини, яка до неї належить, а відстоювання особистістю інтересів і прав своєї нації – це насамперед відстоювання власної свободи. Лише через акт особистісного самовизначення індивід може входити до складу нації. Якщо до етносу людина належить природним чином, незалежно від її прагнень та бажань, то до нації вона прилучається здійсненням особистісним життєвим вибором. З цього приводу В. Липинський зауважує "ніхто нам не збудує держави, коли ми самі її собі не збудуємо, і ніхто з нас не зробить нації, коли ми самі нацією не схочемо бути" [4, с. 67]. Між нацією та особистістю існують міцні духовні зв'язки, нація настільки залежить від функціонування особистості, наскільки особистість залежить від повноцінного функціонування нації. Нація і особистість існують та діють в просторі й часі завдяки постійній підтримці, збереженню і відтворенню найважливіших буттєвих засад.

Більшість науковців вважають, що консолідувати націю, об'єднати її спільною метою і вивести з ситуації кризи на шлях прогресивного світового розвитку, сприяти відновленню механізмів самоповаги та самоцінності особистості, гордості за власну державу й дати підґрунтя для побудови нової ідентичності – національної (а також громадянсько-політичної: "Я – громадянин України") спроможна українська національна ідея. Національна ідея має стати і концептуальним ядром державного будівництва, вона являє собою той смисловий центр, який зумовлює синтетичний погляд на власну національну спільноту (як суб'єкта всесвітньо-історичного процесу), і в межах якого здійснюється національно-патріотичне самовизначення особистості. Водночас національна ідея постає і як концентрований вираз національно-патріотичного чинника. З такої точки зору вона є суспільно-політичним, морально-етичним та соціально-психологічним феноменом національного буття.

Національна ідея – це своєрідна "філософія життя" народу, система його поглядів і загальних принципів життєдіяльності, уявлень про основну мету, до якої він прагне у своєму історичному поступі. Ці принципи базуються на спільному історичному досвіді, спільній території, культурі, мові, побуті, традиціях і звичаях. В. Липинський підкреслював: "Коли відродження націй відбувається без національного ідеалізму, без любові до цілої нації в усіх її класах і групах, без того ідейного національного пафосу, того романтичного захоплення образом нової волі й незалежності нації, що йшло в парі з відродженням усіх європейських народів, то внаслідок того з самого поняття нації викидається весь його живий творчий зміст" [4, с. 15]. Національна ідея якраз і являє собою та втілює той "національний ідеалізм", "ідейний національний пафос" та "романтичне захоплення образом нової волі й незалежності нації". Національна ідея серед багатьох найістотніших моментів включає в себе передусім мету існування національної спільноти, що проявляється на різних рівнях обґрунтування і проявів – від емоційних до науково виважених і ґрунтовно прорахованих. Вершини свого розвитку національна ідея досягає тоді, коли визріває її політична складова – ідея побудови суверенної національної держави як необхідної умови й гарантії вільного і щасливого життя національної спільноти. Національна ідея існує лише як ідея конкретної нації, адже "у кожному випадку національна ідея формується як специфічна модель націостворення конкретної спільноти" [8, с. 121].

Українська національна ідея окреслює коло проблем, пов'язаних із здатністю нації до самоусвідомлен-

ня, до обґрунтування національними інтересами своєї соціально-економічної, політичної, культурницької діяльності. Національна ідея є духовно-світоглядним чинником становлення нації, а суспільно-політичним чинником є державність (як система політичної влади над людьми і територією та суспільна форма господарювання); національна ідея відображає процес самоутвердження національної спільноти, здійснення національного принципу, тобто постає як національний ідеал, який детермінує економічне, політичне та духовне життя української нації.

За роки незалежності України кардинально змінились уявлення її громадян про життєві цінності та пріоритети подальшого поступу українського суспільства. Смісловим наповненням сучасної української національної ідеї постають такі пріоритети як гідність, свобода, права людини, відродження й процвітання України. Зазначені цінності є певною "програмою", універсальним вираженням нового суспільного ідеалу українства. Матеріали емпіричних досліджень (1993–2003 рр.) показують, що семантично близькі уявлення про сучасну українську ідею поширюються у всіх регіонах України. Це свідчить про відносну єдність суспільно-політичного дискурсу стосовно проблеми "українська національна ідея", адже в опитуваннях домінують ті ідеї, які виражають прагнення українців реалізувати своє природне право – посісти гідне місце в колі цивілізованих країн, що уможливить утвердження України як потужної європейської держави, яка має чіткі національні пріоритети свого поступу [6].

Сучасна українська національна ідея мусить органічно поєднувати національні та загальнолюдські цінності з людиноцентричним, культуротворчим, націєзберігаючим та державотворчим спрямуванням українства. В. Кремень у серпні 2005 р. запропонував розробляти філософію людиноцентризму як теоретичну складову національної ідеї. Упродовж 2005–2006 рр. в багатьох українських ЗМІ лунала пропозиція про те, що сучасною українською національною ідеєю може бути ідея конкурентоспроможності України. Нині позиція дослідників даної проблематики зводиться до того, що основою внутрішньої і зовнішньої політики України має стати патріотизм, що національна ідея мусить не тільки визначати спільну мету і довгострокову стратегію розвитку держави, "насамперед вона необхідна для самоідентифікації громадянина" [9, с. 4], вона має об'єднувати громадян "у єдину націю", "мобілізувати людські ресурси на творення ... Українська національна ідея має ґрунтуватися на беззаперечних демократичних цінностях" [9, с. 4].

Громадяни української держави, які є представниками етнічних і національних меншин, мають інтегруватися в українську політичну націю і сприяти процесам державотворення й демократизації суспільства. Зазначені проблеми можна вирішити лише спираючись на повноцінне національне виховання, котре передбачає цілеспрямоване формування у особистості позитивного ставлення до базових національних цінностей, яке не сумісне як з національним нігілізмом, так і з шовінізмом. Національне в "Я" є найбільшійшим й найвразливішим, бо воно виступає духовною квінтесенцією усіх попередніх поколінь. Образа з приводу національного в "Я" сприймається людиною як посягання на її вічну сутнісну природу. А це значить, що повага до національної гідності людини є визнанням її гідності взагалі.

Національна ідея як найважливіша складова національної свідомості [3, с. 239] і як ідея, занурена у національне єство, відображає національну форму розвитку суспільства. У зв'язку з цим, важливим є пошук форм вкоріненості особистості в просторі національної культури, форм самоопанування на основі національних традицій, загальнолюдських цінностей, культурно-історичного та суспільно-політичного досвіду нації,

форм паритетного поєднання інтересів особи, етнічних груп і політичної нації в цілому, національних та регіональних інтересів. Прилучення особи до світу національної культури, засвоєння нею культурно-історичного досвіду українського народу є важливими засадами соціалізації особистості.

Таким чином, національна ідея може втратити своє реальне підґрунтя, якщо не буде проектуватися на систему освіти та виховання. В сучасному українському суспільстві така небезпека є доволі реальною і причин для цього багато. Найперше це пов'язано з залишками радянської соціальної та політичної культури, активно стимульованими новітніми російськими впливами; відносно нова європейська ідентичність з такими її проявами як підкреслено вільне, не обмежене культурними та політичними кордонами, самоконструювання індивідуального біографічного проекту. Це стратегія трансформації пострадянського простору шляхом концентрації зусиль на швидкому досягненні реформ та догматичне використання засобів ринкової стабілізації, котрі розроблені для суспільства, що знаходиться на доіндустріальному етапі розвитку, тоді як необхідна стратегія переходу до постіндустріального суспільства [5; 7; 10; 11]. Це – економічна нестабільність, ідеологічний вакуум, відсутність фундаментального національно-патріотичного виховання, зневага до духовних цінностей, аномія, нігілізм, цинізм, відсутність контролю над своїм інформаційним простором, нівеляція значення національної ідеї деякими можновладцями, що спричиняє загальну зневіру українського народу та посилення його недовіри до владних структур.

До того ж зрушення в суспільному бутті України викликали зміни в усій системі ціннісних орієнтацій особистості з відповідними реакціями суб'єктів, причому реакції такі ж несхожі між собою, як несхожі особистості. В структурі індивідуальної свідомості особистості відбулася перебудова – перегляд життєвих ідеалів, переакцентація цілей, смаків та уявлень; здійснилася відмова від найфундаментальніших особистісних цінностей, переосмислення свого досвіду, що спричиняє до особистісної психологічної кризи, призводить до втрати соціальної та національної ідентичності, співвіднесення свого "Я" з певними соціальними об'єктами-орієнтирами: суспільством, професією, способом життя, мовою, національною, політичною позицією.

Тому проникнення молодого покоління в сутність української національної ідеї, заглиблення в її витoki та її поетапна реалізація можливі лише в умовах національної системи виховання, що передбачає засвоєння молоддю тих цінностей, завдяки яким українська нація живе й розвивається [12]. Національне виховання – це виховання особистості на основі системи поглядів, переконань, ідей, ідеалів, традицій, звичаїв, створених самим народом і спрямованих формувати свідомість та ціннісні орієнтації підростаючих поколінь, виховувати їх у дусі природно-історичного розвитку матеріальної й духовної культури української нації. Критерієм оцінки якості національного виховання постає його здатність забезпечувати духовну єдність, наступність і спадкоємність поколінь минулих, сучасних і майбутніх. Суттєво, що в процесі національного виховання формується національна самосвідомість, яка сприяє самоідентифікації зі своєю нацією, утвердженню самоцінності історичної пам'яті, вибудові на її засадах відповідної аксіологічної системи, що, в свою чергу, є життєво необхідною передумовою повноцінної самореалізації особистості. Тоді така особистість чітко усвідомлює себе представником своєї нації, носієм національної культури.

Ціла низка інституціональних структур сучасного українського суспільства покликана турбуватися про постійне удосконалення системи виховання та наповнення

її змісту національною ідеєю. Недооцінка місця національної ідеї у вихованні, а також недооцінка процесів духовного творення, "ліплення" особистості, призводить до того, що нехтуються віковічні цінності, традиції, норми, правила поведінки, вияви національної самосвідомості. Чим глибше проникне українська національна ідея в систему виховання, тим повноцінніше буде прищеплюватися повага до української національної культури, Конституції, законодавства України, державної символіки, тим освіченішою і духовно багатшою буде кожна особистість, тим глибшим буде її патріотизм та відчуття зв'язку з українською нацією і українською державою. Особистість у своєму розвитку мусить поступово підніматися на більш високі рівні духовного життя, внаслідок цього побудова системи національного виховання на базі української національної ідеї є доречною і просто необхідною. При цьому українську національну ідею потрібно розглядати як ціннісно-смыслову домінуючу систему національного виховання особистості.

Особистість є доволі чутливою до впливу соціального середовища та його активних проявів, елементів духовної культури, освіти, виховання. В ході розвитку соціуму відбувається становлення як самої структури особистості, так і суспільних структур, які забезпечують їй певний соціальний стан та зумовлюють її позицію як суб'єкта соціальної активності. Згідно з концепцією національного виховання та концепцією національної ідеї громадянське суспільство в Україні має бути зорієнтованим на цінності як особистості, так і спільноти. Творча діяльність, самовизначення та реалізація життєвих планів є основою буття особистості. "Особистість є лише там, де є свобода" [2, с. 413], тому ступінь самореалізації детермінується глибиною особистості свободи. Але, виводячи на вершину піраміди загальнолюдських пріоритетів ідею свободи, потрібно усвідомлювати необхідність поєднання ідеї свободи з правовим обмеженням діяльності людини. Сьогодні важливо, аби внутрішніми і зовнішніми регуляторами поведінки особистості були не тільки норми права, які увібрали в себе систему гуманістичних і демократичних принципів, але й ціннісно-смыслова сфера особистості. Бо духовність як невід'ємна опосередковуюча ланка в усіх процесах людської життєдіяльності є найважливішою складовою людського буття і культури.

Отже, відмова від здійснення національної ідеї знеособлює народ, призводить до втрати національних цінностей та ідеалів, до неминучої маргіналізації у глобалізованому геополітичному просторі. Зрозуміло, що в системі національного виховання важливо співвіднести українську національну ідею з фундаментальними системами цінностей – загальнолюдськими, загальнодержавними, регіональними, колективними (груповими) та індивідуальними. Зазначені цінності, заломлюючись через внутрішній духовний світ окремої особистості, утворюють систему її ціннісних орієнтацій та її неповторну індивідуальність. Але в будь-якому випадку важливе місце в смысловому просторі української національної ідеї повинні відігравати принципи патріотизму, "українського патріотизму" [4, с. 388], які обов'язково мають бути закладені у свідомості кожного громадянина Української держави незалежно від його етнічного походження (особливо це суттєво в наші дні, коли спостерігаються автономістські тенденції, що ускладнює "...соціально-політичну ситуацію і в східних, і в західних регіонах" [1, с. 65]). І тоді буде формуватись особистість з розвиненою національною самосвідомістю, рішуча, тверда й послідовна у розбудові своєї держави, духовно багата, соціально активна і самостійна. Лише патріотизм, запліднений національною ідеєю та високою духовністю і підкріплений на-

ціональним вихованням, спроможний досягнути високих результатів в царині націєтворення.

Сучасна українська національна ідея повинна мати як державницьке, так і націєгуртувальне спрямування, адже вона не лише цементує основні засади суспільного та державного ладу України, а й стає відповідним дороговказом у майбутнє. Національна ідея є могутнім чинником економічного, політичного та духовного життя нації, певним мобілізатором, який безпосередньо впливає на когнітивну, емоційну й мотиваційну сферу особистості та всі галузі суспільного життя. І для особистості, і для спільноти національна ідея може стати цілісною культурною та суспільно-політичною програмою. На закінчення хочеться нагадати пророчи слова В. Липинського: "Нації творяться перемогами..." [4, с. 16].

1. Бебик В., Самойленко О. Територіальний патріотизм – передумова державотворення (звертаючись до поглядів В'ячеслава Липинського) // Віче. – 2007. – № 4. – С. 65. 2. Ильенков Э. Философия и культура. – М., 1991. 3. Кресіна І. Українська національна свідомість і сучасні полі-

тичні процеси (Етнополітологічний аналіз). – К., 1998. 4. Липинський В. Листи до братів-хліборобів // Повне зібрання творів, архів, студії / Я. Пеленський (ред.); НАН України, Ін-т східноєвропейських досліджень. – К.; Філадельфія, 1995. – Т. 6. – Книга 1. 5. Медвідь Ф. Національно-державні інтереси та геополітичні пріоритети України в контексті глобалізації та євроінтеграції // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія "Філософія. Політологія". – 2004, вип. 70–72. – К., 2004. – С. 52–54. 6. Піскун В., Воропаєва Т. Сучасна українська національна ідея: теоретико-емпіричні дослідження // Українознавство – 2004. Календар-щорічник / Упорядн. В. Піскун, А. Ціпко, О. Щербатюк. – К., 2003. – С. 127–133. 7. Рибачук М., Бідзюра І. Соціальні зміни як засада реформування українського суспільства // Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв. – 2005. – № 1. – С. 102–108. 8. Розумний М. Українська ідея на тлі цивілізації. – К., 2001. 9. Ротовський А., Штєпа Ю. Українська національна ідея: від плачу до конструктивного діалогу // Дзеркало тижня. – № 34. – 9 вересня 2006 р. 10. Селіванов В. Предмет дослідження – державна політика // Віче. – 2005. – № 1. – С. 8–13. 11. Степаненко В. Українське громадянське суспільство. "Помаранчева" стадія становлення // Віче. – 2005. – № 2. – С. 49–55. 12. Формування національних, загальнолюдських ціннісних орієнтацій студентської молоді: Матеріали міжн. наук.-практ. конференції (11–12 грудня 2002 р.) / Відп. ред. А. А. Мазаракі. – К., 2002.

Надійшла до редколегії 10.08.07

К. Кобченко, канд. іст. наук
І. Пасько, канд. іст. наук

УКРАЇНКИ НА САНКТ-ПЕТЕРБУРЗЬКИХ (БЕСТУЖЕВСЬКИХ) ВИЩИХ ЖІНОЧИХ КУРСАХ (ДО 130-РІЧЧЯ ЗАСНУВАННЯ ПЕРШОГО ЖІНОЧОГО УНІВЕРСИТЕТУ В РОСІЇ)

У статті досліджено процес навчання українських жінок на Санкт-Петербурзьких (Бестужевських) Вищих жіночих курсах (1878–1918). Загальну присутність слухачок-українок у Північній столиці Росії розглянуто як за допомогою статистичних даних, так і шляхом аналізу діяльності найбільш визначних особистостей серед випускниць-українок.

In the article it is investigated the process of study of Ukrainian women of the St. Petersburg (Bestuzhev) Higher woman's courses (1878–1918). The general presence of Ukrainian women's students in the Northern Capital of Russia is looked through the statistics dates as well as the examples of activity of the most famous personalities among the Ukrainian women's graduate students.

Життєві долі тих українських жінок, чії духовні покликання були пов'язані з інтелегентними видами праці, та які з різних причин мусили шукати шляхів творчої самореалізації за межами України, передовсім у Північній столиці Російської імперії, склалися наприкінці XIX – на початку XX ст. по-різному. Деяким з них, особливо талановитим, наполегливим і працездатним, вдалося досягти помітних успіхів у науці, педагогіці, різних видах творчості та суспільно-політичної діяльності; вони проявили себе яскравими індивідуальностями. Інші, також обдаровані та освічені трудівниці, пройшли життєвий шлях у співпраці зі своїми чоловіками – українськими інтелегентами – як їхні спутниці та неодмінні помічниці. Так чи інакше, але більша частина з них була бестужевками. Ця неофіційна, але загальноновживана назва курсисток Петербурзьких Вищих жіночих курсів (ВЖК) стала означенням цілої плеяди жінок, які не лише здобули вищу освіту, але були одними з перших жінок, які на рівні з чоловіками увійшли до тієї частини суспільства, яку ми шанобливо називаємо інтелектуальним соціумом.

Українки, попри їх відносно невисоке чисельне представництво серед загальної кількості слухачок столичних ВЖК, увійшли до славетної історії цього жіночого університету, вписавши до неї вельми помітні, змістовні та цікаві сторінки.

Вищі жіночі (Бестужевські) курси як провідний жіночий університет Російської імперії вже з моменту їх відкриття у 1878 р. приваблював багатьох уродженок України, які прагнули системної вищої освіти – запоруки професійної діяльності та самостійного заробітку у майбутньому. До того ж після закриття урядом у 1889 р. трьох інших Вищих жіночих курсів (у Москві, Києві та Казані) Санкт-Петербурзькі ВЖК до відновлення у 1900 р. Московських ВЖК та відкриття у наступні роки інших подібних закладів, були єдиною вищою школою для жінок у Росії. Але й після цього Бестужевські курси про-

довжували лишатися найбільш притягальним вищим освітнім закладом для жінок з усієї держави, включаючи Україну, зокрема тому, що на них, як у столичній вищій школі, були зосереджені найбільш потужні науково-викладацькі сили. Але були й інші причини: Бестужевські курси, відомі демократичними традиціями жіночого студентства, виглядали в очах потенційних абітурієнток осередком вільномудства, центром, який сприяв виробленню власного світогляду та допомагав включитися у громадську діяльність. Не можна не враховувати певний наліт романтизму, який приваблював на Бестужевські курси вчорашніх гімназисток. Багатьох з них вабила перспектива активного студентського навчального і громадського життя, спілкування у молодіжному середовищі, а сам образ "бестужевки" був своєрідним символом освіченої, суспільно активної, самостійної молоді жінки, що викликав захоплення значної частини жіночої молоді та пересторогу уряду, який (щоправда, небезпідставно) розглядав значну частину бестужевок як політично "неблагонадійних". Так, згідно спогадів однієї з бестужевок-українок, коли вона в 1910 р. закінчувала жіночу гімназію в Чернігові, "давню вже було вирішене питання, що я вступлю на Вищі жіночі курси в Петербурзі. З Чернігова щорічно вступало туди кілька осіб, і ми вже чули живі, захоплюючі розповіді наших попередниць" [1, с. 247].

Власне історія створення та розвитку Бестужевських ВЖК є достатньо добре вивченою та висвітленою в літературі [2; 3], тому тут ми торкнемося лише досі малодосліджених аспектів "української присутності" на столичних ВЖК.

Вже серед жінок-ініціаторок заснування та розвитку курсів були й ті, чие життя прямо чи опосередковано мало на собі й "український слід". Слід особливо відзначити Варвару Павлівну Тарновську, яка протягом 33 років безкоштовно виконувала обов'язки скарбника Вищих жіночих курсів і докладала багато зусиль до поглиблення й по-